

Такриз

ба фишурдан докторин Хайдаров Фахриддин Наботович дар мавзуи “Амир Муиззӣ ва мақоми ӯ дар адабиёти аҳди Салчуқиён (нимаи дуюми асри XI ва аввали асри XII)”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ пешниҳод шудааст.

Дар таърихи асримиёнагии форсу тоҷик мо чехраҳои зиёде дорем, ки ханӯз ба таври илмӣ муаррифӣ нагардидаанд. Шахсиятҳои адабии то андозае шинохташуда ҳам ба таври комил таҳқиқ нашудаанд. Аз ҷумлаи чунин шоирон Амир Муиззиро метавон ном бурд, ки аз ӯ то ба рӯзгори мо осори гаронбаҳое боқӣ мондааст.

Дар ҳоле ки шоир ханӯз дар даврони зиндагонии худ шуҳрати адабиро дар овардани каломии мавзун касб карда буд, лекин дар хусуси ҳаёт ва фаъолияти эҷодии вай дар сарчашмаҳо маълумоти бисёр каму ноқофӣ оварда шудааст. Маълумоте, ки оид ба таърихи ҳаёти Амир Муиззӣ ва эҷодиёти адабии ӯ дар маъхазҳои кадабию таърихӣ инъикос гардидаанд, бисёр ҷузъиву нокифояанд, ки ин ҳолат барои кушодан ва пурра равшан намудани зиндагинома ва мероси адабии шоир дар баъзе ҳолатҳо мушкилот ба бор меорад.

Асрҳои XI-XII дар таърихи адабиёти классикии форсу тоҷик аз назари таҳаввулу тараққиӣ ҷанбаҳои назарию амалии шеърӯи шоирӣ ва зуҳури чехраҳои машҳури адабӣ яке аз давраҳои муҳимми инкишоф ба шумор меравад. Дар ин давра адабиёт ба марҳалаи ҷадиди тақомул ворид шуда, шеърӣ форсӣ бо ҳузури шоирони соҳибсухан ва эҷодиёти онҳо аз назари шакл ва мухтаво ғанӣ гардид.

Бо назари таҳқиқ бингарем, осори адабии ӯ девонаш ба шумор меравад, ки аз назари шеваи баён, сабки сухан ва хусусиятҳо ғоявию бадеӣ ва содагӣ аз шоирони муосираш фарқ мекунад. То кунун перомуни мақоми адабии ӯ ба таври яклухту монографӣ таҳқиқ сурат нагирифтааст. Махсусан, масъалаи омӯзиши авзои сиёсӣ ва иҷтимоии замони зиндагии Амир Муиззӣ бо таваҷҷуҳ ба таъсири онҳо ба вазъи илму адаб, вижагӣҳои фарҳангӣ ва муҳити адабии аҳди Салчуқиён, аҳволу осор, нусхаҳои давовини ашъор ва махсусиятҳои ҷудогонаи осори шоирони то кунун ба ҳадди лозима шинохтанашуда, умуман, рӯзгор, осор ва қаламрави шоирӣ Амир Муиззӣ Нишопурӣ, хусусан, аз вазифаҳои аввалиндараҷаи илми адабиётшиносии муосири тоҷик маҳсуб мешавад. Ҳалли дурусту илмӣ масъалаҳои баршумурда боиси шинохти комил ва маърифати нисбатан саҳеҳе дар бораи адабиёти давраи мазкур ва равшан гаштани қонунмандии тараққиёту таҳаввули ботинии адабиёт дар давраҳои минбаъда мегардад.

Аз ин дидгоҳ, қори Хайдаров Ф. Н. дар адабиётшиносии тоҷик нахустин таҳқиқи монографӣ дар мавзуи мавриди назар маҳсуб меёбад ва дар он масъалаҳои вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ адабӣ дар замони зиндагии Амир Муиззӣ, рӯзгор ва осори Амир Муиззӣ, таҳқиқ ва нашри девони шоир ва хусусиятҳои бадени ашъори шоир мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Муҳимтарин навгониҳои илмӣ дар диссертатсия ин **бо диди тоза** ва дар асоси сарчашмаҳои дақиқ ва нисбатан комил рӯзгор ва осори Амир Муиззӣ Нишопурӣ ҳадафи омӯзиш қарор гирифт, бо истифода аз ахбори сарчашмаҳои илмию назарӣ, адабию таърихӣ чараёни зиндагӣ ва эҷодиёти шоир, миқдори қасоид, қитъаот, ғазалиёт, тағаззулот, рубоиёт ва теъдоди умумии абёти девон, сабки нигориш ва муҳтавои ашъори шоир **ба таври муфасссал** таҳқиқ шудаанд. Баррасии мантиқӣ ва ҳалли дурусти масъалаҳои мавриди назар барои шинохти махсусиятҳои **ташаққул ва таҳаввули адабиёти нимаи дуюми асри XI ва ибтидои асри XII аз аҳаммияти назарӣ ва амалии вофире** бархурдор аст. Ҳамчунин, таҳқиқи комили ин мавзӯ ба докторант имкон фароҳам овардааст, ки **вижагиҳои муҳити адабии замони Салҷуқиён дар нимаи дуюми асри XI ва аввали асри XII-ро таъйин** намояд.

Мухтассоти ғавқуззикри осори адиб то ҳанӯз дар адабиётшиносии тоҷик ба таври алоҳидаву густарда таҳқиқ нашуда буданд.

Дар чараёни баррасии мабоҳиси диссертатсия, ки аз фишурдаи он бар меояд, инчунин, **ба таъйини ҷанбаҳои назарии ҳунари шоирии Амир Муиззӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир** намудааст.

Муаллиф перомуни масъалаҳои асосии матраҳшаванда **ҷусторҳои илмӣ бисёрпаҳлу** анҷом дода, бо далелҳои равшан муҳимтарин **мухтассоти ғоявӣ** бадеии осори манзуми шоирро баррасӣ намуда, мақоми шоирро дар давраи мавриди назар муайян кардааст. Ҳама мабоҳиси аслию фаръии дар диссертатсия баррасишуда **хусусияти актуалӣ дошта, дар адабиётшиносии тоҷик дорои аҳаммият** мебошанд ва интиҳоби мавзӯи мазкур барои таҳқиқи монографӣ асоси илмӣ дорад.

Аз муҳтавои диссертатсия ва фишурдаи он бар меояд, ки Ҳайдаров Ф.Н. ба мавзӯ ошноии комил дошта, барои таҳқиқ аз сарчашмаҳои зиёди илмӣ ва адабӣ ба хубӣ истифода намудааст.

Муаллиф кори хешро дар асоси равишҳои муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлилӣ-тавсифӣ, омӯрӣ, таҳқиқи типологии жанрҳо ва сохтори асари бадеӣ ба сомон расонидааст.

Диссертатсия аз муқаддима, чор боб, хулоса ва ба ҷиҳати иборат аст. Бобҳои рисола ба ғаслҳо ва баъзе ғаслҳо ба зерғаслҳо тақсим шудаанд.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ ва дар бахши тавсифи умумии таҳқиқ мақсад, вазифаҳо, объекту предмет, асосҳои назарӣ, методологӣ, сарчашмаҳо ва навгониҳои илмӣ таҳқиқ, нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ, мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ муайян гардидааст.

Боби якуми диссертатсия таҳти унвони **“Вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва илмию адабӣ дар замони зиндагии Амир Муиззӣ”** унвон дошта, аз се ғасл иборат аст. Дар ғаслҳои марбути ин боб масъалаҳои вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии Хуросон дар замони Амир Муиззӣ, авзои илмию адабии замони шоир ва

амсоли инҳо ба риштаи таҳқиқ кашида шудаанд. Мулоҳизаҳои унвончӯ дар зимни баррасии масъалаҳо шоёни таҳсин буда, натиҷагирӣҳо мустанадад.

Аз баррасиҳои докторант маълум мешавад, ки бо дар назардошти домани таҳқиқ дар ин диссертатсия бори нахуст рӯзгори Амир Муиззӣ ва мероси адабии ӯ дар доираи меъёрҳои адабпажӯҳии даврони ахир ба домани таҳқиқи илмӣ кашида шудааст.

Боби дуюми рисола, ки **“Рӯзгор ва осори Амир Муиззӣ”** унвон дошта, дар фаслу зерфаслҳои он чунин масъалаҳоро мавриди пажӯҳиш қарор додаанд: дараҷаи омӯзиши рӯзгор ва осори Муиззӣ, баррасии ахбори сарчашмаҳои адабӣ ва таърихӣ, баррасии маълумоти адабиёти илмӣ мавҷуд, шарҳи ҳоли Амир Муиззӣ, валодат, зодгоҳ, наврасӣ ва касби камол, ҳузури шоир дар дарбор, фарҷоми рӯзгори шоир, ҷойгоҳи бузургони пешин дар ашъори Муиззӣ, робитаи ҳамзамонон бо Муиззӣ, осори Муиззӣ аз нигоҳи мавзӯ ва анвои адабӣ, таркиби жанрии нусхаҳои ҷопии девони шоир, мавзӯҳои асосии эҷодиёти шоир, анвои адабии таркиби девони шоир ва муҳтассоти онҳо таҳқиқ шудаанд.

Боби сеюми рисола **“Таҳқиқ ва наشري девони Амир Муиззӣ”** унвон дошта, аз ду фасл иборат аст. Дар ин боб доир ба масъалаҳои девони ашъори Муиззӣ ва нусхаҳои дастнависи он дар китобхонаҳои ҷаҳон, ҷоп ва наشري девони Муиззӣ суҳан ба миён омадааст.

Боби чоруми диссертатсия **“Хусусиятҳои бадеии ашъори Муиззӣ”** аз ду фасл иборат буда, фасли дуюмаш аз се зерфал таркиб ёфтааст. Дар ин боб доир ба **вижагиҳои шеърӣ мадҳӣ-ситоишии** замони Салҷуқиён, васфи аносири давлат ва давлатдорӣ дар қасоиди Муиззӣ ва дар зерфалҳои охир доир ба **муболиға, иғроқ, ғулӯ, истиора ва ташбеҳ ва анвои он** пажӯҳиш сурат гирифтааст.

Аз баррасиҳои докторант бармеояд, ки осори манзуми Амир Муиззӣ аз назари хусусиятҳои бадеӣ **дорони вижагиҳои махсуси ҳунарий** буда, дар боби зикргардида муҳимтарин **вижагиҳои ҳунарии ашъори шоир** мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Муҳаққиқ дар заминаи кулли мабоҳиси аслию фаръӣ ва дар поёни ҳамаи бобу фаслҳоро зерфаслҳо ҳулосабардорӣ намуда, дар охири диссертатсия ба **натиҷагирӣи комили илмӣ** омадааст, ки падидаи мазкур боиси афзунии арзиши илмӣ таҳқиқ гардидааст. Зимни таҳқиқ унвончӯ ба чунин натиҷа расидааст, ки Муиззӣ ба ҳайси як шоири қасидасаро **дар доираи адабии асри XII** нақши босазое гузоштааст. Яке аз хусусиятҳои барҷастаи ашъори ӯ содагӣ, равонӣ, ҳушоҳангӣ ва дар баробари он тозагии забони он ба шумор рафта, беҳтарин намунаҳои фасоҳати забон ва латоифу нукоте дақиқу дилувез аст. Шоир бо содагии хоси баён мавриди писанди аксари муҳаққиқон қарор гирифтааст.

Дар умум, метавон гуфт, ки муҳаққиқ **Ҳайдаров Фаҳриддин Наботович** тавонистааст, ки дар мавзӯи **“Амир Муиззӣ ва мақоми ӯ дар адабиёти аҳди Салҷуқиён (нимаи дуюми асри XI ва аввали асри XII)”** кори муҳиму арзишманди пажӯҳишӣ анҷом бидиҳад.

Ҳамин тариқ, фишурдаи Ҳайдаров Ф. Н. ба талаботи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ комилан ҷавобгӯ мебошад.

Дар баробари муваффақиятҳои сершумор дар фишурдаи диссертатсия баъзе камбудҳои ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи онҳо бар нафъи кор хоҳад буд. Аз он ҷумла:

1. Ҳарчанд забон ва услуби фишурда равану фаҳмо аст, аммо баъзан калимаву ибораҳои душворфаҳми арабӣ ба назар мерасанд, ки ба ҷойи онҳо мавриди истифода қарор додани муродифоти тоҷикии онҳо мувофиқи мақсад аст.

2. Дар фишурдаи диссертатсия ҳамчунин баъзе хатоҳои имлоӣ ва техникӣ ба назар расид, ки ислоҳи онҳо ба ғоидаи кор хоҳад буд.

Камбудҳои ғавқуззир арзиши илмӣ рисолаҳо ҳаргиз коҳонида наметавонанд, зеро муаллифи рисола вазифаҳои дар наздаш гузоштаро бомуваффақият ба иҷро расонидааст. Фишурдаи рисола фарогири муҳтавои асосии диссертатсия буда, мақолаҳои интишорнамудаи муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд.

Рисола бо муҳимият, навгониҳои илмӣ ва арзиши назарӣ амалиаш ба талаботи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ буда, муаллифи он барои гирифтани дараҷаи илмӣ доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобита адабӣ сазовор аст.

Садрӣ Саъдиев
доктори илмҳои филологӣ,
профессори донишгоҳи давлатии
Самарқанд ба номи Ш.Рашидов

Сирочиддин Хўчакулов
доктори илмҳои филологӣ (DSc),
мудири кафедраи филологияи тоҷик ва
забонҳои Шарқи донишгоҳи давлатии
Самарқанд ба номи Ш.Рашидов

Сомонаи муассиса: <https://www.samdu.uz/ru>

Телефон: +998915367488

Суроға. Вилояти Самарқанд, ноҳияи Самарқанд, маҳаллаи
Янги ҳаёт, хонаи №99

E-mail: sirojiddinxodjaqulov1976@gmail.com

Имзои С.Саъдиев ва С.Хўчакуловро тасдиқ
мекунам:

Сардори шӯъбаи кадрҳо

“ 6 ” сентябри соли 2025

ning imzosi
Sharof Rashidov nomidagi

Бўриев И.

